

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta pedagogická

Bakalářská práce

NEOLOGISMY A JEJICH FUNGOVÁNÍ V SOUČASNÉ ČEŠTINĚ

Lucie Poláková

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni 30. března 2012.

.....

Chtěla bych poděkovat PaedDr. Heleně Chýlové za odborné vedení, individuální přístup a cenné rady při zpracování bakalářské práce.

OBSAH

ÚVOD

1. CÍL A METODY PRÁCE	8
1.1. Stanovení hypotéz	8
TEORETICKÁ ČÁST.....	10
2. VYMEZENÍ POJMU NEOLOGISMUS.....	10
2.1. Neologismy v minulosti.....	10
2.2. Vývojové změny v jazyce s ohledem na neologismy	10
2.3. Definice pojmu neologismus.....	11
2.4. Odlišné přístupy k definování neologismů.....	12
2.5. Pojmy významově blízké neologismům	12
2.6. Kritéria určování neologismů	13
3. VZNIK NEOLOGISMŮ	15
3.1. Důvody a příčiny vzniku neologismů	15
3.2. Vznik expresivně zabarvených neologismů	16
3.3. Začlenění neologismu do lexikální zásoby	18
4. KLASIFIKACE NEOLOGISMŮ	19
4.1. Klasifikace neologismů podle strukturního a funkčního přístupu.....	19
4.1.1. Neologismy z hlediska strukturního.....	19
4.1.2. Neologismy z pohledu funkčního	20
4.2. Klasifikace neologismů podle vzniku	21
4.2.1. Neologismy vzniklé z již existujících lexikálních forem	21
4.2.2. Neologismy vzniklé přejímáním slov z cizích jazyků	23
4.2.3. Neologismy vzniklé vytvořením nových lexikálních forem, nových pojmenování.....	24
4.3. Klasifikace neologismů z genetického hlediska.....	24
4.3.1. Neologismy, které pojmenovávají nový myšlenkový obsah novou formou	24
4.3.2. Neologismy, které pojmenovávají nový obsah	26
4.3.3. Neologismy, které nově pojmenovávají již dříve pojmenovaný obsah ..	26

4.4. Zkratkové neologismy	27
PRAKTICKÁ ČÁST	29
5. CHARAKTERISTIKA ZDROJOVÉHO TEXTU	29
6. SLOVNÍČEK NEOLOGISMŮ	30
6.1. Stavba heslového odstavce	30
6.2. Příklady stavby heslového odstavce	31
6.3. Hesla litery Š	32
6.4. Seznam literatury použité ve slovníčku neologismů	41
6.5. Seznam zkratk použitých ve slovníčku neologismů	44
7. ZÁVĚR	46
8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ELEKTRONICKÝCH ZDROJŮ	49
9. RESUMÉ	51

ÚVOD

Téma bakalářské práce jsem vybírala především podle jeho aktuálnosti a zajímavosti.

S nově vzniklými lexémy (neboli neologismy) se v dnešní době setkávám poměrně často – v běžné komunikaci mezi přáteli, v médiích, ve škole apod. Vyskytují se a uplatňují s největší pravděpodobností ve všech vrstvách národního jazyka (např. ve spisovné češtině, obecné češtině, slangu).

Každý den dochází ke vzniku nových lexémů a zániku lexémů starých. Jazyk je dynamický systém, který se neustále vyvíjí. Proto je dobré se v nově vzniklých lexémech orientovat a rozumět jim. Myslím si, že neologismům lépe porozumí mladší generace. Je to způsobeno tím, že generace starších lidí si hůře zvyká na nové výrazy v jazyce, často jim nemusí úplně porozumět nebo je mohou dokonce odmítat.

Neologismy ale nevznikají pouze v současnosti. K jejich vytváření docházelo v každé době, neboť lidé měli odjakživa potřebu pojmenovávat nové věci, myšlenky a jevy. Důvod vzniku neologismů je tedy zřejmý. Utvářejí se kvůli potřebám společnosti a jejímu vývoji. Lexémy, které byly kdysi klasifikovány jako nové, jsou dnes již zcela běžné. V každém období se v jazyce objevují jiné neologismy, které se postupem času začlení do běžné lexikální zásoby (popř. zaniknou).

1. CÍL A METODY PRÁCE

Cílem této práce je pokusit se o stanovení stabilních a okazionálních¹ typů neologismů v současné lexikální zásobě češtiny.

Bakalářskou práci jsme rozdělili na dvě hlavní části: teoretickou a praktickou.

V teoretické části se nejprve zaměříme na definování pojmu neologismus z různých pohledů a pokusíme se o jeho vysvětlení. Neopomeneme ani pojmy, které mají svým významem k neologismům velice blízko (např. okazionalismy nebo neperspektivní neologismy). Při definování neologismů jsme vycházeli z několika publikací od různých autorů, abychom získali ucelenější a obsáhlejší informace o dané problematice. Dále se budeme věnovat vzniku neologismů, jeho příčinám a důvodům a také následnému začlenění nového lexému do běžné lexikální zásoby. Zaměříme se také na skupinu expresivních neologismů. Na závěr teoretické části budeme neologismy klasifikovat podle různých kritérií do jednotlivých skupin a podskupin. Také zde jsme vycházeli z několika různých zdrojů. V teoretické části práce jsme použili metodu studijní.

V praktické části porovnáme jazykový materiál získaný ze slovníku neologismů od kolektivu autorů pod vedením O. Martinové Nová slova v češtině 2 s údaji uvedenými v Českém národním korpusu. Následně se pokusíme o stanovení stabilních a okazionálních typů neologismů v současné češtině. V praktické části práce jsme použili metodu excerpční a komparativní.

1.1. Stanovení hypotéz

Předpokládáme, že zaznamenáme vyšší výskyt neosémantismů, neboť se domníváme, že neologismy poměrně často vznikají z již existujícího lexému nabytím nového významu. Řada neologismů bude s největší pravděpodobností expresivně zabarvená, neboť vznikají často spontánně a neplánovaně. Domníváme se také, že větší množství neologismů v současné češtině budou tvořit přejímky (převážně z angličtiny), protože přejímání slov patří v současné době mezi frekventované způsoby obohacování

¹ Za okazionální považujeme takové neologismy, které se tvoří a užívají příležitostně, nahodile.

slovní zásoby českého jazyka. Dále se domníváme, že většina námi zkoumaných neologismů se udržela v současné lexikální zásobě češtiny.

TEORETICKÁ ČÁST

2. VYMEZENÍ POJMU NEOLOGISMUS

2.1. Neologismy v minulosti

Neologismy se vyskytují ve všech vývojových obdobích českého jazyka. Jako příklad můžeme jmenovat Klaretovy neologismy (*jepice* – druh hmyzu, *záhněda* – odrůda křemene) nebo neologismy z doby obrozenecké (*časopis*, *pojem*, *mluvnice*, *cestopis*). Neologismy vzniklé v období po 2. světové válce považujeme dnes již za běžné lexémy (*kombajn*, *nestráník*, *zlepšovatel*, *prověrka*), některé z nich ale nejsou příliš používané a známé (*protiplán* – zdokonalený plán, *trudoden* – jednotka míry pro množství a kvalitu práce, *normohodina* – jednotka pracovního času).²

Ve 2. polovině 20. století vzniká neologie jako samostatná věda, která se zabývá neologismy. Věda zabývající se tvorbou neologických slovníků se nazývá neografie. Nejznámější slovník českých neologismů v současné době byl sestaven kolektivem autorů pod vedením O. Martinové. Publikace se jmenuje *Nová slova v češtině* a je rozdělena do dvou dílů.

2.2. Vývojové změny v jazyce s ohledem na neologismy

Při studiu či používání neologismů nesmíme zapomínat na fakt, že neologismus je pojem pouze relativní. Slovo, které nedávno bylo klasifikováno jako nové, může být dnes zcela běžné (nebo dokonce zastaralé). Mezi okamžikem výskytu nového lexému a jeho otištěním v příslušné publikaci uplyne vždy určitá doba. V průběhu tohoto času se může u daného lexému setřít příznak novosti. Když tedy pracujeme s neologismy zaznamenanými např. ve slovníku, jedná se většinou o lexémy již několik let staré. Z toho

² FILIPEC, J. a ČERMÁK, F. *Česká lexikologie*, s. 100.

vyplývá, že jsou pouze relativně nové. Jako neologismy mohou tyto lexémy vnímat mluvčí starší generace, kteří je však užívají nejméně (popřípadě je neužívají vůbec).³

Zařazení nových slov do běžné lexikální zásoby nebo naopak jejich zánik je zcela samozřejmým jevem, neboť jazyk se neustále vyvíjí.

2.3. Definice pojmu neologismus

Při studiu neologismů v různých odborných publikacích můžeme zaznamenat více vysvětlení a přístupů k této problematice. Pro srovnání si uvedme několik definic neologismů od různých autorů.

O. Martincová definuje neologismy takto: „*Termínem neologismus se převážně označují prostředky lexikální, které se charakterizují jako nové.*“⁴ Tato definice je velice jednoduchá, avšak neříká nám o neologismech nic bližšího. O. Martincová vydala o problematice neologismů již několik knih.

Lépe jsou podle našeho názoru neologismy charakterizovány v této definici: „*Neologismy lze charakterizovat jako soubor lexikálních jednotek plnících specifické onomaziologické funkce, který stojí na periferii systému slovní zásoby.*“⁵ Neologismy tedy nejsou ještě úplně začleněny do běžné slovní zásoby. Některé z nich se ale z periferie jazyka do jeho centra ani nepřesunou, protože zaniknou.

Domníváme se, že nejlépe (v námi zvolených publikacích) je termín neologismus vysvětlen v Encyklopedickém slovníku češtiny: „*Lexikální jednotka, která se ve vztahu k existujícím jednotkám slovní zásoby současného jazyka vyznačuje novostí, a to jak z hlediska vzniku, tak z hlediska funkčního (funkčně systémového, komunikačního, stylistického).*“⁶

Uvedené definice se v zásadě shodují a vyjadřují pouze jinými slovy totéž. Liší se pouze v tom, kolik informací nám o neologismech sdělují.

³ ČERMÁK, F. *Lexikon a sémantika*, s. 219 – 220.

⁴ MARTINCOVÁ, O. *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*, s. 10.

⁵ ZIKOVÁ, M. Substantivní neologismy a jejich parasystémový charakter. *Naše řeč* 2/2001, s. 81 – 89.

⁶ BACHMANNOVÁ, J. a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*, s. 284.

2.4. Odlišné přístupy k definování neologismů

Při definování pojmu neologismus je možné vycházet z několika přístupů k této problematice. Pokud neologismy definujeme z hlediska onomaziologického (tzn. postup od obsahu k formě), nazýváme je jako nová pojmenování. Druhým možným přístupem je uplatnění hlediska sémaziologického (tzn. postup od formy k obsahu). Z tohoto pohledu můžeme neologismy označit jako nová slova, nové výrazy apod.⁷ Rozdílnost přístupů se následně odráží v zařazování konkrétních lexikálních jednotek k neologismům.

Kromě těchto dvou přístupů existují ještě další. Například O. Martincová ve své práci uvádí, že zásadní rozdíl ve vymezení neologismů spočívá v tom, zda se na jazyk díváme pohledem synchronním, nebo diachronním. Z hlediska diachronního jsou za neologismy považovány takové lexémy, které nenajdeme v lexikální zásobě minulého období. Z pohledu synchronního můžeme za neologismy považovat lexémy, které se mohou stát jednotkami roviny langue.⁸

2.5. Pojmy významově blízké neologismům

Vedle neologismů jako takových rozlišujeme také tzv. okazionalismy, neperspektivní neologismy, módní neologismy apod.

Za okazionalismus považujeme lexém, který vznikl v daném kontextu a použije se pouze v dané situaci. Jako příklad můžeme uvést okazionalismus *cizinština*, který označuje cizí jazyk. Neperspektivní neologismy nebyly přijaty do lexikální zásoby a zanikly. Například místo výrazu *auto* byly navrhovány neologismy *siloun* nebo *silec*, místo výrazu *televize* pak *rozvid* nebo *rozjev*. Mezi módní neologismy řadíme například některé názvy obchodů a podniků: *masna*, *sportka*, *kovomat*. Dále pak některé názvy plastů: *tesil*, *nylon*, *silon*.⁹

Okazionalismus použijeme tedy např. v takové situaci, kdy si nemůžeme vzpomenout na potřebný výraz nebo chceme ozvláštnit náš projev. Takový výraz se

⁷ BACHMANNOVÁ, J. a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*, s. 285.

⁸ MARTINCOVÁ, O. *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*, s. 11.

⁹ FILIPEC, J. a ČERMÁK, F. *Česká lexikologie*, s. 99.

ve většině případů neujme a prakticky okamžitě po vyřčení zaniká. Neperspektivní neologismy zanikly z důvodu, který je zřejmý již z jejich názvu. Lidé raději používají výrazy, které lépe zní a jsou snadněji zapamatovatelné. Módní neologismy jsou módními pouze určitou dobu. Poté se stávají součástí běžné lexikální zásoby.

Při studiu neologismů se nevyhneme vymezení ještě jednoho pojmu – inovace. Inovace a neologismus se liší opět v přístupu. Uvedme si vysvětlení těchto pojmů, abychom viděli rozdíl: „*Termínem neologismus se někdy označují jevy konkrétní a termínem inovace jevy systémové, jindy se termínem neologismus rozumějí nové jednotky lexikálně sémantické a termínem inovace nové prvky ve všech rovinách jazykové stavby.*“¹⁰

2.6. Kritéria určování neologismů

Při rozhodování o tom, které jednotky lexikální zásoby by měly být klasifikovány jako neologismy, se uplatňuje několik kritérií:

- kritérium časové, tedy doba vzniku (popř. výskytu) nového lexému,
- kritérium jazykového útvaru, do kterého daný neologismus patří (např. spisovná čeština, slang apod.),
- kritérium strukturní, které se řídí vztahem obsahu a formy nového lexému,
- kritérium lexikalizace, tedy začlenění daného neologismu do lexikální zásoby,
- kritérium uzualizace neboli zobecnění v úzu jazyka.¹¹

V některých publikacích¹² se můžeme setkat také s kritériem psychologickým (resp. psycholingvistickým), které zkoumá zařazení lexému do povědomí uživatelů.

Nezanedbatelnou roli při určování nových lexémů hrají také různé přístupy k definování neologismů.

¹⁰ MARTINCOVÁ, O. *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*, s. 11.

¹¹ BACHMANNOVÁ, J. a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*, s. 284.

¹² Např. BACHMANNOVÁ, J. a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*, s. 284., MARTINCOVÁ, O. *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*, s. 14.

Zajímavý je bezesporu fakt, že o neologismy se zajímají také odborníci na psychologii a psychiatrii. I ti se totiž zbývají výzkumem a studií řeči, vadami řeči a vývojem řeči u dětí. Malé děti při procesu osvojování si řeči někdy spontánně vymýšlejí nová slova, která jsou pak považována za neologismy. Jsou to například výrazy jako *lizec* – zbytek mléka v lahvi nebo *vopršinka* – déšť. Takové neologismy nevytvářejí pouze děti, ale i osoby s narušeným duševním zdravím. O takto vzniklé nové lexémy se zajímají také lingvisté. Uplatňují se zde prvky psycholingvistické a sociolingvistické.¹³

¹³ MARTINCOVÁ, O. *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*, s. 14.

3. VZNIK NEOLOGISMŮ

3.1. Důvody a příčiny vzniku neologismů

Neologismy vznikají v jazyce každý den za účelem nahrazení starších a již nevyhovujících lexémů, pojmenování nových jevů nebo nových věcí. Jejich vytváření je podmíněno vývojem lidské společnosti, která má neustále potřebu pojmenovávat nové jevy, věci a myšlenky.

Pokud bychom se na příčiny vzniku neologismů podívali blíže, mohli bychom je rozdělit do 2 skupin:

1. Mimojazykové příčiny:

Neologismy vzniklé z mimojazykových příčin slouží k vyjádření rozdílů mezi generacemi, autorovy prestiže, označení nových věcí a jevů nebo k diferenciaci společenských procesů.

2. Vnitrojazykové příčiny:

Neologismy utvořené z těchto důvodů pomáhají odstranit variantnost, polysémii a homonymii. Dále přispívají k významové a stylistické odlišnosti jednotlivých lexémů. Objevuje se zde tendence k experimentům.¹⁴

Neologismy mohou být vědomě vymyšleny nebo mohou vznikat náhodně a spontánně. Náhodně utvořené nové lexémy se však většinou nezařadí do lexikální zásoby jazyka. Ve většině případů se užijí pouze v dané situaci a kontextu a víckrát se neuplatní.

Neologismy ale nemusí vždy být pouze nově vzniklé (popř. obměněné) lexémy. Může se jednat o starší výraz, který se již přestal používat a znovu se objeví. I když se oživený archaismus znovu ujme a stane se součástí lexikální zásoby, nemusí se vždy jednat o návrat trvalý. O takovýto návrat slov se pokoušel mimo jiné např. V. Havel (*přešle* – jednotka objemu užívaná především pro sypké látky) nebo F. X. Šalda (*růjný* – bujný, smyslný).¹⁵

¹⁴ FILIPEC, J. a ČERMÁK, F. *Česká lexikologie*, s. 99.

¹⁵ ČERMÁK, F. *Lexikon a sémantika*, s. 220.

Proces tvorby nových lexémů se týká všech vrstev a útvarů národního jazyka. Marně bychom hledali jazykový útvar, ve kterém se neologismy nevyskytují a neuplatňují. Skupinu neologismů můžeme nazvat jako vrstvu dobově příznakových prostředků v lexikální zásobě. Společně s archaismy tvoří opačné (protikladné) konce pomyslné osy.

Uvedme si několik příkladů neologismů z různých útvarů národního jazyka:

- terminologické neologismy: *mikroprocesor* – součást počítače, *pulsar* – rotující neutronová hvězda vyzařující elektromagnetické záření, *robotika* – věda o robotech,
- slangové neologismy: *epes ženská* – krásná žena, *mít spicha* – mít schůzku, *férový člověk*; také zkratkové neologismy: *rejža* – režisér, *frčák* – rychle jedoucí člověk, *nealko* – nealkoholický nápoj.¹⁶

Při užívání neologismů musíme dbát také na funkční styl projevu.

3.2. Vznik expresivně zabarvených neologismů¹⁷

Jak bylo již řečeno, neologismy jsou součástí všech vrstev národního jazyka. Řada z nich může být expresivně zabarvená. Takovýchto neologismů si čtenář všimne snáze než neologismů jazykově neutrálních. Jsou v textu totiž více nápadné a často bývají také vtipné.

Expresivitu můžeme najít u všech slovních druhů neologismů. V této práci se zaměříme pouze na substantiva. V rámci substantiv můžeme expresivní neologismy rozlišit podle způsobu jejich vzniku: neologismy vzniklé derivací, kompozicí, abreviací nebo rozšiřováním významu.

1. Expresivní neologismy vzniklé derivací:

Za expresivní můžeme považovat neologismy, které jsou utvořeny sufixem -č. Tento sufix je (mimo jiné) používán k pojmenování osob, které hodnotíme z nějakého důvodu negativně. Jako příklad můžeme uvést tyto názvy osob: *harašič, bédovač, proplouvač*.

¹⁶ FILIPEC, J. a ČERMÁK, F. *Česká lexikologie*, s. 99.

¹⁷ HRADILOVÁ, D. Expresivní neologismy z hlediska slovtvorby. *Bohemica Olomucensia* 3/2010, s. 17 – 26.

Expresivní povahu mají také formanty *-ák* a *-ouš*. Pomocí formantu *-ák* se pojmenovávají osoby, zvířata a rostliny. Pojmenování osob mívají expresivní příznak. Např. *špatňák, záporňák, komplexák, zapšklouš*.

U neologismů zakončených formantem *-tel* je situace poněkud odlišná. Tento formant je totiž hodnocen jako neutrální. Expresivita slova *harašitel* je odvozena zřejmě od slova základového, tzn. *harašit* ve smyslu sexuálně obtěžovat. Stejná situace nastává u substantivních neologismů typu *zíral* nebo *brouzdal* (utvořené formantem *-l*). Také tato substantiva jsou odvozena od sloves vyjadřujících negativní činnost.

2. Expresivní neologismy vzniklé kompozicí:

Neologismy utvořené kompozicí získaly expresivní zabarvení díky přednímu nebo zadnímu komponentu kompozita. Převážně se jedná o negativní hodnocení. Základový komponent je ale sám o sobě hodnocen neutrálně. Např. *hurápedagog, rádobypodnikatel, malopolitik, počítačolog, internetomanie*.

3. Expresivní neologismy vzniklé abreviací:

Do této skupiny je zařazeno prosté krácení i univerbizace. Zkracování se při vzniku neologismů uplatňuje pouze výjimečně. Převážně se jedná o univerbizaci (tedy vznik jednoslovného pojmenování z původního pojmenování víceslovného). Jako příklad takto vzniklých neologismů můžeme uvést názvy osob *děkujemák* – iniciátor petice *Děkujeme, odejděte!* a *zlaták* – příslušník zlaté mládeže. U neologismu *zlaták* lze určit, že se jedná o negativní zabarvení.

4. Expresivní neologismy vzniklé rozšiřováním významu:

Poslední skupina substantivních neologismů vznikla rozšiřováním významu již existujících lexémů (neosémantizací). Tyto neologismy se vyznačují adherentní expresivitou. Např. *hluchavka* – příslušník dopravní policie mající bílou čepici, *tatranka* – dálkový ovladač nebo také mobilní telefon, *zabíječka* – film, počítačová hra apod. s přemírou zabíjení.

3.3. Začlenění neologismu do lexikální zásoby

Proces začlenění neologismu do běžné lexikální zásoby trvá určitou dobu a probíhá v několika fázích:

- nový lexém je poprvé užit,
- nový lexém je použit v nějakém komunikátu, zatím stojí na periferii jazyka a nemá vysokou frekvenci výskytu,
- lexém se již běžně používá, ale stále se řadí k novým lexikálním jednotkám, přesouvá se postupně z periferie jazyka do jeho centra,
- lexém se již běžně používá v komunikaci, má vyšší frekvenci výskytu.¹⁸

Tento proces trvá u každého lexému jinak dlouhou dobu. Záleží na uživatelích jazyka a jejich přizpůsobivosti, ochotě přijmout nový lexém. Někdy se může také stát, že se nový lexém neujme a přestane se používat ještě dřív, než se stane součástí běžné lexikální zásoby.

¹⁸ FILIPEC, J. a ČERMÁK, F. *Česká lexikologie*, s. 100.

4. KLASIFIKACE NEOLOGISMŮ

Stejně jako existují různé definice a přístupy k vysvětlení neologismů, existuje také několik způsobů jejich klasifikace. Jsou založeny na různých pohledech a přístupech k neologismům.

4.1. Klasifikace neologismů podle strukturního a funkčního přístupu¹⁹

4.1.1. Neologismy z hlediska strukturního

4.1.1.1. Slovtvorné neologismy

Mezi slovtvorné neologismy řadíme takové nové lexémy, které vznikly derivací, kompozicí nebo abreviací (prostým zkracováním nebo univerbizací).

Např. *hladovkář, stánkař, videokavárna*.

4.1.1.2. Neologismy vzniklé ze zkratk

Iniciálové zkratky často inklinují k vytváření zkratkových slov. Ke zkratkovému základu se následně může připojit slovtvorná přípona. Vznikne tak ohebné zkratkové slovo, které je pro flektivní češtinu charakteristické. Toto morfologické zformování zkratkového slova se však neshoduje s derivací. Od tímto způsobem vzniklých neologismů se totiž odvozují další slovní tvary (*cédéčkový, písíčkář / pécéčkář*).²⁰

Např. *cédéčko – CD, eseróčko / eseročko – s. r. o., písíčko / pécéčko – PC*.

4.1.1.3. Přejaté neologismy

V současné době je lexikální zásoba češtiny obohacována přejímáním lexémů nejčastěji z angličtiny. Přejaté lexémy jsou nějakou dobu klasifikovány jako neologismy.

Např. *gambler, snowboarding, last minute*.

¹⁹ Klasifikace neologismů podle: BACHMANNOVÁ, J. a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*, s. 285.

²⁰ MARTINCOVÁ, O. *Neologizmy v dnešní češtině*, s. 242 – 243.

4.1.1.4. Neosémantismy

Sémantické neologismy vzniknou z již existujícího lexému nabytím nového významu. Jedná se o spojení nového významu s existující (starou) formou. Rys novosti je spojen s jejich významem. Nejčastěji se neosémantismy vyskytují v publicistice a slangu. Dále je můžeme najít v moderních dynamicky se rozvíjejících odvětvích vědy (komunikační technologie, počítačová technika).²¹

Např. *hvězdný* – vynikající, špičkový, *divize* – oddělení nějaké organizace.

4.1.1.5. Víceslovné neologismy

Víceslovné neologismy jsou tvořeny dvěma nebo více slovy. V komunikaci je užíváme jako jeden významový celek.

Např. *divoká karta*, *mobilní telefon*, *daň z přidané hodnoty*.

4.1.1.6. Frazeologické neologismy

Frazémy se vyskytují zejména v publicistice, můžeme je ale použít i v běžné komunikaci. Vyznačují se mimo jiné expresivitou a obrazností. Mohou být ironické nebo humorné.

Např. *být mimo mísu* – nevědět, o co se jedná, *být stejné krevní skupiny* – rozumět si s někým.

4.1.2. Neologismy z pohledu funkčního

Do této skupiny patří takové neologismy, které byly dříve vázány na určité prostředí (např. pracovní, zájmové, slangové). Postupem času se však mění jejich význam a tím i jejich původní příznak.

Např. *obléknout něčí dres* – přijmout členství v něčem, původně v oblasti sportu.

²¹ MARTINCOVÁ, O. *Neologizmy v dnešní češtině*, s. 159.

Klasifikace založené na stejném přístupu se nemusí vždy úplně shodovat, mohou se lišit. Záleží na autorovi daného rozdělení neologismů. Jako příklad uvádíme dva způsoby klasifikace neologismů podle vzniku.

4.2. Klasifikace neologismů podle vzniku²²

4.2.1. Neologismy vzniklé z již existujících lexikálních forem

4.2.1.1. Neologismy vzniklé změnou lexikálních forem

4.2.1.1.1. Neologismy tvořené derivací

Neologismy tvořené derivací vznikly odvozením od fundujícího slova.

Např. *zpěvule* – zpěvačka, *šéfík* – šéf, *dospělák* – dospělý.

4.2.1.1.2. Neologismy tvořené kompozicí

Neologismy tvořené kompozicí vznikly spojením jednotlivých komponentů kompozita.

Např. *mezi osobní* (vztahy), *mimopotrubový* (tok), *čtyřčočkový* (objektiv).

4.2.1.1.3. Neologismy tvořené abreviací

Do této skupiny neologismů můžeme zařadit jak nová pojmenování utvořená prostým krácením, tak i nová univerbizovaná pojmenování.

Např. *hávées* – Hlavní výrobní správa, *zétéška* – Zemědělská technická škola, *pšeto* – kříženec mezi pšenicí a žitem.

4.2.1.1.4. Neologismy tvořené zpětnou derivací

Neologismy, které vznikly zpětnou derivací, jsou pojmenovány přenesením významu na základě věcné souvislosti (metonymie).

²² Klasifikace neologismů podle: FILIPEC, J. a ČERMÁK, F. *Česká lexikologie*, s. 100 – 101.

Např. *plzeň* – pivo, *gothaj* – salám.

4.2.1.1.5. Souslovné neologismy

Souslovné neologismy (neboli nová víceslovná pojmenování) jsou tvořeny dvěma nebo více slovy. V komunikaci je užíváme jako jeden celek. Nejčastěji se uplatňuje tvoření syntaktické, tedy spojení slov pomocí syntaktických vztahů (*průmyslová turistika*). Velice produktivní je také přejímání víceslovných pojmenování z cizích jazyků (*reality show*). V neposlední řadě dochází také ke kalkování, resp. překládání (*přímé bankovníctví* – direct banking).²³

Např. *počítačové pirátství*, *akrobatický lyžař*, *platební karta*.

4.2.1.1.6. Frazeologické neologismy

Nově vzniklé frazémy ozvláštňují text, dělají ho zajímavějším. Vyznačují se mimo jiné expresivitou a obrazností.

Např. *dát něco do kupy* – něco ucelit, *mít všechno na zádech* – mít něco na starosti.

4.2.1.2. Neologismy vzniklé využitím nebo zachováním lexikálních forem

4.2.1.2.1. Neologismy vzniklé změnou slovního druhu

Při odvozování nového slova od slova fundujícího může dojít ke změně slovního druhu. V takovém případě neologismus vznikl využitím původní lexikální formy.

Např. verbum *primářovat* utvořené od substantiva primář.

4.2.1.2.2. Sémantické neologismy neboli výrazy s novým významem

Neosémantismy vzniknou z již existující lexikální formy, původní forma je tedy zachována. Liší se pouze významem.

Např. *holátko* – levný automobil s minimální výbavou.

²³ MARTINCOVÁ, O. *Neologizmy v dnešní češtině*, s. 214 – 215.

4.2.1.2.3. Neologismy vzniklé novým užitím existujících slov v existujících významech

Neologismy můžeme užít v jiném kontextu nejen jako neosémantismy, ale také na základě přenesení podobnosti (např. metafora).

Např. *něco někomu netrhá žíly* – něco někoho netrápí.

4.2.2. Neologismy vzniklé přejímáním slov z cizích jazyků

4.2.2.1. Přejaté citáty a termíny

Např. *aquaplaning* – smyk automobilu na vodě, *buqarie* – strunný nástroj v tamburašském souboru, *ajatolláh* – iránský náboženský titul.

Některé přejaté lexémy, které se dříve užívaly v češtině pouze jako termíny, se postupem času začínají užívat také v jiných typech komunikace. Dochází k rozšiřování oblasti jejich užití. Jako příklad můžeme uvést výraz *kondenzovaný* (zhuštěný). Nejtypičtějším spojením tohoto neologismu je *kondenzované mléko*. Terminologickou povahu má ve slovních spojeních jako např. *kondenzovaný styl*, *kondenzované vyjádření* nebo *kondenzovaný textový typ*. Je ale možné použít jej také ve spojení *kondenzované svazky*, *kondenzované knihy* nebo *titul v kondenzované podobě*. Tato slovní spojení vyjadřují, že se jedná o dílo, které je upravené do zkrácené verze. Jelikož dřívější nakladatelská praxe nezahrnovala zkracování beletristických děl, došlo v tomto případě k rozšíření oblasti významového užití slova *kondenzovaný*.²⁴

4.2.2.2. Složeniny

Z cizích jazyků se mohou přejímat nejen hotová kompozita, ale i jednotlivá slova, která se následně stanou součástí nějakého kompozita. Komponenty jednotlivých kompozit mohou být oba přejaté nebo jeden přejatý a jeden domácí.

Např. *workoholik*, *antiromantik*, *multivitaminový*, *čokoholik*.

²⁴ MARTINCOVÁ, O. *Neologizmy v dnešní češtině*, s. 181.

4.2.2.3. Odvozeniny

Od některých přejatých neologismů se následně odvozují další nová pojmenování. Například od přejatého slova *skener /scanner* vzniklo verbum *skenovat / scanovat*. Nejčastěji se výchozími přejatými lexémy stávají substantiva.²⁵

Např. *swingovat* – od *swing*, *decibelovat* – od *decibel* (hrát nahlas; hudba decibelovala).

4.2.3. Neologismy vzniklé vytvořením nových lexikálních forem, nových pojmenování

Tento typ vzniku neologismů není častý, zahrnuje převážně cizí lexémy. Jako příklad můžeme uvést neologismus *krikrikovat*, který vznikl z citoslovce *kri*.

Např. *krtinožka si krikrikovala*; K. Bednář.²⁶

4.3. Klasifikace neologismů z genetického hlediska²⁷

Tato klasifikace také rozděluje neologismy do jednotlivých skupin podle jejich vzniku. Je však mnohem podrobnější a složitější než všechny ostatní, a proto zde uvádíme pouze její stručný přehled.

4.3.1. Neologismy, které pojmenovávají nový myšlenkový obsah novou formou

Tato nová pojmenování jsou založena na vztahu mezi výrazem motivujícím a motivovaným.

²⁵ MARTINCOVÁ, O. *Neologizmy v dnešní češtině*, s. 204.

²⁶ Význam neologismu *krikrikovat* se nám nepodařilo vyhledat.

²⁷ Klasifikace neologismů podle: MARTINCOVÁ, O. *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*, s. 37 – 94.

4.3.1.1. Mutační kategorie

Neologismy vznikají na základě pojmenovacích motivů – podle vztahu k vlastnosti, činnosti, substanci apod. Řadíme sem pojmenování činitelská, konatelská, pojmenování nositelů vlastností, prostředků apod. Tato kategorie se dále dělí podle slovních druhů nově vzniklých pojmenování na podkategorii substantivní, adjektivní, verbální a adverbální. Substantiva tvoří převážnou většinu lexikálních pojmenování, a proto zaujímají hlavní místo ve skupině těchto neologismů.

Např. *primářovat* od slova primář, *potrubář* od slova potrubí, *utěračka* od slova utírat.

4.3.1.2. Modifikační kategorie

Do modifikační kategorie řadíme neologismy, které doplňují a upřesňují obsah základového slova. Slovní druh zůstane zachován, změní se pouze význam. Na rozdíl od základového slova vyjadřují tato pojmenování navíc nějaký nový znak. Vznikají prostřednictvím derivace nebo kompozice. Doplnující znaky mohou mít různě vysoký stupeň abstrakce. Také tato kategorie se dále dělí na podskupinu substantivní, adjektivní a verbální.

Např. *diamantek* – malý diamant, původní slovo upřesňuje o znak malosti, *přejednoduchý* – velmi jednoduchý, větší stupeň míry, *dokonferovat* – ukončit konferenci, znak fázovosti.

4.3.1.3. Transpoziční kategorie

Transpoziční neologismy vzniknou tak, že přejdou z jednoho slovního druhu do jiného. Původní pojmenování mohou označovat jev, který závisí na nějaké jiné substanci. Tento daný jev ale můžeme vnímat také jako samostatně existující (*rozbitelnost* – od rozbitelná sklenice). Řadíme sem tedy zpředmětnění vlastnosti, dále zpředmětnění děje a zokolnostnění vlastnosti. Do transpoziční kategorie také patří pojmenování označující jev, který je i po změně slovního druhu stále závislý na nějaké substanci. Stejně jako předchozí skupiny, dělíme i transpoziční kategorii na podkategorii substantivní, adjektivní a adverbální.

Např. *rosení* – od *rosit*, *bezplevelnou* – od *bezplevelný*, *bezdotykově* – od *bezdotykový*.

4.3.2. Neologismy, které pojmenovávají nový obsah

Tato skupina neologismů využívá již existujících slov k pojmenování nových jevů, věcí, myšlenek.

4.3.2.1. Víceslovné neologismy

Víceslovné neologismy pojmenovávají skutečnosti pomocí spojení několika slov syntaktickými vztahy. Je třeba rozlišovat pojmy víceslovné pojmenování (víceslovný neologismus) a slovní spojení. Slovní spojení vznikne v dané situaci a uplatní se pouze v konkrétním kontextu. Po skončení situace se již neuplatní.

Např. *civilní obrana*, *únavový stroj*.

4.3.2.2. Sémanticky tvořené neologismy

Do této skupiny patří takové neologismy, které vzniknou z již existujícího slova nabytím nového významu. Nové pojmenování je založeno na podobnosti.

Např. *motýlek* – televizní anténa, podobnost s živočichem, *mánička* – dlouhovlasý hoch, podobnost s dívkou.

4.3.3. Neologismy, které nově pojmenovávají již dříve pojmenovaný obsah

Neologismy patřící do této skupiny jinak pojmenovávají již pojmenovanou věc nebo jev. Např. *tramvaják* nahradil dřívější výraz *tramvajář*, *záchranka* se může používat místo spojení *záchranná služba*, *sváča* místo slova *svačina* apod.

4.3.3.1. Jednoslovné neologismy vzniklé z víceslovného pojmenování

Tato skupina obsahuje pojmenování substantivní, adjektivní a slovesná. Patří sem neologismy vzniklé spřažením základových slov určitým syntaktickým vztahem (*rychleschnoucí* – rychle schnoucí). V tomto případě se jedná pouze

o formální změnu externího syntagmatu v interní. Dále do této skupiny řadíme univerbizovaná pojmenování (*občanka*). Slovesné jednoslovné neologismy vzniklé z víceslovných pojmenování bývají často expresivní, uplatňují se a vznikají v běžně dorozumívacích oblastech (*blinkávat* – svítit blinkrem).

Např. *jídelňák* – jídelní vůz, *četbychtivý* – chtivý četby, *twistovat* – tančit twist.

4.3.3.2. Neologismy vzniklé úpravou fundujícího slova

Takto vzniklé neologismy se vyskytují především ve slangu a jsou expresivně zabarvené. Tvoří se deformováním, zkrácením kmene fundujícího slova.

Např. *sdrůžko* – rodičovské sdružení, *úča* – učitelka, *švára* – švagr.

4.3.3.3. Neologismy vzniklé na stejné onomaziologické struktuře jako již existující lexém

Nově vzniklá pojmenování se od původního výrazu liší příponou. Tato nová pojmenování se však nesmí odlišovat sémanticky. Nepatří sem tedy např. *lahvárna* – místo, na kterém se vyrábějí lahve a *lahvovna* – místo, na kterém se lahve plní.

Např. *tramvaják* se od slova tramvajář liší příponou -ák.

4.4. Zkratkové neologismy

Do klasifikace nejsou zahrnuty neologismy zkratkové, kterým se O. Martincová věnuje jako samostatné skupině neologismů. Jak již jejich název napovídá, vznikají zkracováním slov. Můžeme je rozdělit do dvou skupin:

4.4.1. Zkratkové neologismy vzniklé z víceslovného pojmenování

Zkratkové neologismy jsou utvořeny z různých částí původních víceslovných pojmenování. Může to být např. slabika nebo lexém, pak se jedná o slabičně-lexémový typ.

Např. *kasilon* – kadeřavý silon.

4.4.2. Zkratkové neologismy vzniklé bez pevného motivujícího pojmenování

Zkratkové neologismy vzniklé tímto způsobem nabývají nového významu, který se liší od významu výchozích lexémů. Jedná se o neologismus, který není závislý na původní množině slov. Není možné u něj vyčlenit slovotvorné elementy. Motivující jednotky nově vzniklého pojmenování mají v tomto případě různý charakter. Neologismy mohou být utvořeny ze slabičných útvarů a hlásek: *kovral* – utvořeno z názvu podniku Koberce ve Vratislavicích u Liberce.

Uvedené klasifikace neologismů se v některých rysech shodují, v některých se naopak liší. Jako nejprůhlednější pro účely naší práce se jeví podle našeho názoru klasifikace podle J. Bachmannové a jejích spolupracovníků. Uvědomujeme si, že podrobnější klasifikaci neologismů najdeme v pracích O. Martincové.

PRAKTICKÁ ČÁST

5. CHARAKTERISTIKA ZDROJOVÉHO TEXTU

Jazykový materiál použitý v praktické části práce jsme získali excerpací ze slovníku neologismů *Nová slova v češtině 2* od kolektivu autorů pod vedením O. Martinové. Tento slovník řadíme ke speciálním a nenormativním slovníkům. Zachycuje vývojové změny v lexikální zásobě češtiny v letech 1996 – 2002. Můžeme v něm najít více než 7000 hesel.²⁸

Dále jsme v praktické části pracovali s Českým národním korpusem. Pro naše účely nejlépe vyhovoval korpus SYN2010, tedy synchronní korpus současné psané češtiny obsahující 100 miliónů slov. Jedná se o žánrově vyvážený korpus, ve kterém převažují texty z let 2005 – 2009 (40 % beletrie, 27 % odborná literatura, 33 % publicistika).²⁹

Mezi těmito dvěma zdroji je určitý časový rozdíl, a proto můžeme podle našeho názoru snadno porovnat, zda se dané neologismy stále vyskytují v lexikální zásobě současné češtiny.

²⁸ *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2* [online]. Ústav pro jazyk český. [cit. 22. 3. 2012], dostupný z WWW: <<http://www.ujc.cas.cz/sd/novinky/lexikologie-odd-publikace/lexikologie-slovniky/nova-slova-v-cestine-slovník-neologizmu-2.html>>.

²⁹ *Český národní korpus* [online]. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. [cit. 22. 3. 2012], dostupný z WWW: <<http://ucnk.ff.cuni.cz/syn2010.php>>.

6. SLOVNÍČEK NEOLOGISMŮ

Slovníček neologismů jsme sestavili z hesel vybrané litery (Š) ve slovníku neologismů *Nová slova v češtině 2*.³⁰ Písmeno bylo vybráno náhodně, jedno jsme zvolili s ohledem na rozsah této práce. Získaný materiál jsme porovnali s údaji uvedenými v Českém národním korpusu.³¹

6.1. Stavba heslového odstavce

Slovníček neologismů je zpracován podle lexikografických zásad uplatněných ve slovníku neologismů *Nová slova v češtině 2*.³² Jednotlivá hesla vybrané litery jsou řazena v abecedním pořadí a obsahují:

- neologismus vyznačený tučně,
- výslovnost neologismu uvedenou v hranatých závorkách,
- morfologickou charakteristiku neologismu (u substantiv koncovku v genitivu a mluvnický rod, u verb vid, u adjektiv a adverbíí označení slovního druhu),
- původ neologismu,
- označení expresivního nebo slangového neologismu,
- označení jednotlivých významů neologismu vyjádřené řadovou číslicí,
- výklad významu neologismu,
- počet nalezených výskytů neologismu v Českém národním korpusu vyjádřený číslicí (ve tvaru: počet výskytů neologismu / celkový počet výskytů lexému; u víceslovných neologismů a u neologismů obsahujících slovo šéf uvádíme jednotlivé výskyty pouze u daného neologismu, u klíčového nadřazeného hesla uvádíme v kulaté závorce celkový počet výskytů lexému),

³⁰ MARTINCOVÁ, O. a kol. *Nová slova v češtině 2: Slovník neologizmů*.

³¹ *Český národní korpus - SYN2010*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

³² MARTINCOVÁ, O. a kol. *Nová slova v češtině 2: Slovník neologizmů*, s. 6 – 10.

- zařazení pomocí zkratk (A – skupina neologismů, které se udržely; B – skupina neologismů, které zanikly) ke skupině neologismů podle frekvence užití,
- zařazení pomocí desetinného třídění ke skupině neologismů v rámci klasifikace neologismů uvedené v teoretické části práce (viz 4. Klasifikace neologismů), neologismy nevyskytující se v Českém národním korpusu jsme k příslušné skupině nezařazovali – nejsou totiž předmětem našeho dalšího zkoumání,
- příklady užití neologismu v Českém národním korpusu vyznačené kurzívou.

6.2. Příklady stavby heslového odstavce

šálek, -lku, m. (nadřazené klíčové heslo s morfologickou charakteristikou), (2823) (celkový počet výskytů lexému v Českém národním korpusu)

šálek čaje (neologismus), co vyhovuje zájmu, vkusu někoho, co je někomu milé (význam neologismu), 23/306 (počet nalezených výskytů neologismu v Českém národním korpusu), A (zařazení ke skupině neologismů podle frekvence užití), 4.1.1.6., 4.2.1.1.6., 4.3.2.2. (zařazení ke skupině neologismů podle klasifikace uvedené v teoretické části); *Leošovy vtipy nejsou zrovna jejím šálkem čaje; mým šálkem čaje je samozřejmě Semafor; není to můj šálek čaje* (příklady užití neologismu v Českém národním korpusu)

šálek kávy (neologismus), co vyhovuje zájmu, vkusu někoho, co je někomu milé (význam neologismu), 10/424 (počet nalezených výskytů neologismu v Českém národním korpusu), A (zařazení ke skupině neologismů podle frekvence užití), 4.1.1.6., 4.2.1.1.6., 4.3.2.2. (zařazení ke skupině neologismů podle klasifikace uvedené v teoretické části); *Madonna není můj šálek kávy; není to můj šálek kávy; jejich klima není můj šálek kávy* (příklady užití neologismu v Českém národním korpusu)

šéfkomunista (neologismus), [-ny-] (výslovnost neologismu), -y, m. (morfologická charakteristika neologismu), expr. (označení expresivního neologismu), předseda

komunistické strany (význam neologismu), 0/0 (počet nalezených výskytů neologismu v Českém národním korpusu), B (zařazení ke skupině neologismů podle frekvence užití)

šéfsenátor, -a, m. (neologismus s morfologickou charakteristikou), 1. (označení jednotlivých významů neologismu) předseda Senátu (horní komory Parlamentu) (význam neologismu), 0/0 (počet nalezených výskytů neologismu v Českém národním korpusu), B (zařazení ke skupině neologismů podle frekvence užití)

2. (označení jednotlivých významů neologismu) předseda klubu senátorů určité politické strany (význam neologismu), 0/0 (počet nalezených výskytů neologismu v Českém národním korpusu), B (zařazení ke skupině neologismů podle frekvence užití)

šejk, -u, m. (neologismus s morfologickou charakteristikou), <z angl.> (původ neologismu), šlehaný nealkoholický koktejl (význam neologismu), 0/162 (počet nalezených výskytů neologismu v Českém národním korpusu), B (zařazení ke skupině neologismů podle frekvence užití)

6.3. Hesla litery Š

šálař, -e, m., kdo nosí s oblibou jako výraz osobního stylu šálu, 0/0, B

šálek, -lku, m., (2823)

šálek čaje, co vyhovuje zájmu, vkusu někoho, co je někomu milé, 23/306, A, 4.1.1.6., 4.2.1.1.6., 4.3.2.2.; *Leošovy vtipy nejsou zrovna jejím šálkem čaje; mým šálkem čaje je samozřejmě Semafor; není to můj šálek čaje*

šálek kávy, co vyhovuje zájmu, vkusu někoho, co je někomu milé, 10/424, A, 4.1.1.6., 4.2.1.1.6., 4.3.2.2.; *Madonna není můj šálek kávy; není to můj šálek kávy; jejich klima není můj šálek kávy*

šátečkář, -e, m, kdo nosí s oblibou jako výraz osobního stylu šátek, 0/0, B

šedomyšší, příd., expr., nevýrazný, 0/0, B

šedý, příd., (4828)

šedá zóna, 1. neurčité, pochybné nevyzpytatelné území, oblast, 3/11, A, 4.1.1.4., 4.2.1.2.2., 4.3.2.2.; *Sonnenburská, Schönhauserská, Kaštanová třída, skvělá šedá zóna; šedá zóna: už ne východ ani západ; v té podivné zemi nikoho, zvané moderním jazykem šedá zóna*

2. pololegální, nelegální oblast, okruh činnosti, 7/11, A, 4.1.1.4., 4.2.1.2.2., 4.3.2.2.; *politická "šedá zóna" s osobními vazbami na některé redakce; udržuje se tady šedá zóna, v níž se leccos ztratí; s hodnocením významu Charty 77 objeví názory, že takzvaná šedá zóna byla vlastně důležitější*

šedé mýtné, šedé mýto, poplatek za užívání veřejné komunikace vybudované soukromým investorem, který je po smluvenou dobu placen státem, obcí apod. namísto konkrétních uživatelů; takový způsob financování výstavby veřejné komunikace, 0/0, B

šéf, -a, m., (19434)

1. hlavní, vedoucí pracovník, hlavní představitel (např. šéfeconom, šéfmanažer, šéfporadce, šéfposlanec, šéfkomentátor)

2. expr., hlavní, nejvýznamnější, nejznámější představitel (např. šéfkritik, šéfmoralista, šéfreformátor)

šéfdiplomatka, [-dy-], -y, f., ministryně zahraničních věcí, 2/2, A, 4.1.1.1., 4.2.1.1.2., 4.3.3.1.; *šéfdiplomatka USA v Oslo; během čtvrtěční návštěvy americké šéfdiplomatký*

šéfeditor, [-dy-], -a, m., hlavní, vedoucí redaktor, 0/0, B

šéfeconom, -a, m., hlavní, vedoucí ekonom (instituce, podniku, firmy), 3/3, A, 4.1.1.1., 4.2.1.1.2., 4.3.3.1.; *šéfeconom banky Goldman Sachs Jim O'Neill; šéfeconom fondu Raghuram Rajan; šéfeconom ČSOB Tomáš Sedláček*

šéfekonomka, -y, f., přechýl. k šéfekonom, 0/0, B

šéfkomentátor, -a, m., hlavní, vedoucí komentátor (novinář), 10/10, A, 4.1.1.1., 4.2.1.1.2., 4.3.3.1.; *šéfkomentátor sportovní redakce; šéfkomentátor redakce sportů; šéfkomentátor naší jediné městské rozhlasové stanice*

šéfkomunista, [-ny-], -y, m., expr., předseda komunistické strany, 0/0, B

šéfkritik, [-ty-], -a, m., expr., hlavní, nejvýznamnější, nejznámější kritik něčeho, 0/0, B

šéflidovec, -vce, m., expr., předseda lidové strany, 1/1, A, 4.1.1.1., 4.2.1.1.2., 4.3.3.1.; *úřadující šéflidovec Jan Kasal*

šéfmanažer, -a, m., 1. hlavní, nejvyšší řídicí pracovník (podniku, organizace apod.), 1/1, A, 4.1.1.1., 4.2.1.1.2., 4.3.3.1.; *byl až do roku 1977 jakýmsi šéfmanažerem ve vatikánském státním sekretariátu*

2. hlavní, nejvyšší organizační pracovník v různých oblastech, zejména kulturní a sportovní. zprostředkovatel akcí, podniků apod., 0/0, B

šéfmanažerka, -y, f., přechýl. k šéfmanažer (ve významu 1, 2), 0/0, B

šéfmanažerský, příd., vztahující se k šéfmanažerovi, šéfmanažerům, 0/0, B

šéfmoderátor, -a, m., hlavní, vedoucí moderátor, 0/0, B

šéfmoralista, -y, m., expr., hlavní, nejvýznamnější, nejznámější moralista, 0/0, B

šéfodborář, -e. m., předseda, hlavní představitel odborové organizace (centrální, podnikové apod.), 0/0, B

šéfporadce, -e, m., vedoucí týmu poradců, hlavní poradce, 14/14, A, 4.1.1.1., 4.2.1.1.2., 4.3.3.1.; *šéfporadce předsedy ČSSD Jiřího Paroubka; šéfporadce tehdejšího premiéra Zemana; premiérův šéfporadce Mlynář*

šéfporadkyně, -ě, f., přechýl. k šéfporadce, 0/0, B

šéfposlanec, -nce, m., předseda klubu poslanců určité politické strany, 1/1, A, 4.1.1.1., 4.2.1.1.2., 4.3.3.1.; *šéfposlanec občanských demokratů Petr Tluchoř*

šéfreformátor, -a, m., expr., hlavní představitel, iniciátor ekonomických a politických reforem, hlavní reformátor, 0/0, B

šéfsenátor, -a, m., 1. předseda Senátu (horní komory Parlamentu), 0/0, B

2. předseda klubu senátorů určité politické strany, 0/0, B

šéfsenátorka, -y, f., přechýl. k šéfsenátor (ve významu 1), 0/0, B

šéfvyjednaváč, šédvyjednávač, -e, m., vedoucí týmu vyjednaváčů, hlavní vyjednaváč, 1/1, A, 4.1.1.1., 4.2.1.1.2., 4.3.3.1.; *někdejší český šéfvyjednaváč a poté velvyslanec*

šejk, -u, m., <z angl.>, šlehaný nealkoholický koktejl, 0/162, B

šestkař, -e, m., šestkový volejbalista, 0/0, B

šestkařka, -y, f., přechýl. k šestkař, 0/0, B

šestkový, příd., (10)

šestková volejbalistka, přechýl. k šestkový volejbalista, 0/0, B

šestkový volejbal, klasický volejbal, tj. hraný šestičlennými družstvy, 3/3, A, 4.1.1.5., 4.2.1.1.5., 4.3.2.1.; *hraje rovněž šestkový volejbal za Olymp Praha; modernější*

variantou šestkového volejbalu je plážový volejbal; spoluhráči z šestkového volejbalu o víkendu nezářili

šestkový volejbalista, (závodní) hráč šestkového volejbalu, 0/0, B

šiacu, neskl., n., <z jap.>, tlak pomocí prstů, dlaní, loktů apod. na energetické body a dráhy lidského těla; taková terapeutická metoda, 0/0, B

šindel, -e, m., tvarovaný asfaltový, bitumenový apod. pás (tabule) podobný krycí lepence, který je pokryt minerálním, břidličným apod. posypem, užívaný jako střešní krytina; taková střešní krytina, 109/122, A, 4.1.1.4., 4.2.1.2.2., 4.3.2.2.; *v Krušných horách měly na střechách šindele; chybějící šindele a odhalené trámy krovu; vítr odfoukl šindele ze střechy*

šindelový, příd., vztahující se k šindeli, šindelům; jimi tvořený, 55/127, A, 4.1.1.4., 4.2.1.2.2., 4.3.2.2.; *dům měl šindelovou střechu; hezký domek se šindelovou střechou; ošumělá přízemní budova s šindelovou stříškou a klimatizačním zařízením*

šipkař, -e, m., hráč šipek, 10/10, A, 4.1.1.1., 4.2.1.1.1., 4.3.1.1.; *osmnáctiletý šipkař z Cerhenic David Korda; jeden z nejlepších šipkařů v okrese; jedenatřicet šipkařů se sešlo v brnířovské restauraci*

šipkařka, -y, f., přechýl. k šipkař, 0/0, B

šipkařský, příd., 1. vztahující se k šipkám, k šipkařům; šipkový (ve významu 1), 8/9, A, 4.1.1.1., 4.2.1.1.1., 4.3.1.1.; *čtvrtý ročník šipkařského turnaje; pivní šipkařský turnaj; začátky šipkařského klání jsou vždy v 17 hodin*

2. týkající se šipek, pro ně určený; šipkový (ve významu 2), 1/9, A, 4.1.1.1., 4.2.1.1.1., 4.3.1.1.; *šipkařský terč*

3. sdružující šipkaře; šipkový (ve významu 3), 0/0, B

šipkomanie, [-ny-], -e, f., expr., náruživé zaujetí pro šipky, 0/0, B

šipkový, příd., 1. vztahující se k šipkám; šipkařský (ve významu 1), 6/16, A, 4.1.1.4., 4.2.1.2.2., 4.3.2.2.; *novoroční šipkový turnaj; 16. ledna se uskuteční další šipkový turnaj; šipkový mistr světa juniorů*

2. týkající se šipek, pro ně určený; šipkařský (ve významu 2), 4/16, A, 4.1.1.4., 4.2.1.2.2., 4.3.2.2.; *šipkový automat a stolní fotbálek; šipkové střelnice; začaly přicházet i šipkové automaty*

3. sdružující osoby se vztahem k šipkám; šipkařský (ve významu 3), 5/16, A, 4.1.1.4., 4.2.1.2.2., 4.3.2.2.; *oblastní šipkový svaz; Česká šipková organizace; šipková unie je přidruženým členem ČSTV*

šipky, -pek, f., pomn., házení malých šipek na terč rozdělený na pole s různou bodovou hodnotou s cílem dosáhnout přesně nuly postupným odečítáním přidělených bodů (jako sportovní disciplína), 73/301, A, 4.1.1.4., 4.2.1.2.2., 4.3.2.2.; *kulečník, fotbálek a šipky; terčem na šipky; Petr Kolář s Marianem Vojtkem vrhal šipky*

širokoformátový, příd., vyznačující se širokým okruhem pořadů, žánrů apod., na ně zaměřený, 0/1, B

širokokoaliční, příd., týkající se koalice více politických stran (široké koalice), na jejím základě vytvořený, 0/0, B

šišič, -e, m. živ., expr., kdo něco šíří, uvádí ve známost, 0/0, B

šišič, -e, m. než., zařízení sloužící k šíření, vysílání něčeho (signálu apod.), 0/0, B

škodič, -e, m., expr., kdo někomu, něčemu škodí, někoho, něco poškozuje, 1/1, A, 4.1.1.1., 4.2.1.1.1., 4.3.1.1.; *hitparádu největších škodičů na základě nově "nakrmeného" registru*

škodičství, -í, n., expr., činnost, chování škodičů, 0/0, B

škola, -y, f., (51104)

domácí škola, domácí vyučování, 2/2, A, 4.1.1.5., 4.2.1.1.5., 4.3.2.1.; *jeden z impulzů, který volbu domácí školy nastartoval; možnost učit se v ilegálních domácích školách*

školák, -a, m., (1691)

domácí školák, žák domácí školy, 0/0, B

školství, -í, n., (3823)

domácí školství, systém domácího vyučování, domácí školy, 0/0, B

šlehárna, -y, f., expr., místo, kde si narkomané berou, píchají dávku drogy (šlehají si); k tomu zařízená místnost apod., 0/0, B

šlehat si, ned., slang., brát, píchat si dávku drogy, 0/0, B

šlukovka, -y, f., slang., malá dýmka ke kouření menší dávky drogy, zejména marihuany, 0/0, B

šok, -u, m., (3178)

parní šok, (u žehliček) intenzivní výtrysk páry k napaření žehlené tkaniny, 0/0, B

šoker, šokér, -u, m., 1. malý přístroj určený k osobní obraně, který umožňuje ochromit útočníka elektrickým šokem, 0/0, B

2. zařízení určené k šokovému chlazení, k šokovému mrazení, 0/0, B

šokovací, příd., určený k šokování, 0/0, B

šokování, -í, n., šokové chlazení, šokové mrazení, 0/3, B

šokovat, ned., provádět šokování, 0/1403, B

šokově, přísl.,(v politice a ekonomice) rychle, prudce, radikálně, 1/3, A, 4.1.1.4., 4.2.1.2.2., 4.3.2.2.; *Čína postupuje striktně regionálně, nikdy ne plošně, vždy evolučně, nikdy ne šokově.*

šokový, příd., (96)

šokové chlazení, velmi rychlé, intenzivní zchlazování potravin ve speciálních zařízeních, kterým se zabraňuje růstu a množení škodlivých mikroorganismů; takový technologický postup, 0/0, B

šokové mrazení, velmi rychlé, intenzivní zmrazování potravin ve speciálních zařízeních, kterým se zabraňuje růstu a množení škodlivých mikroorganismů; takový technologický postup, 0/0, B

šokový terapeut, politik, který provádí, zavádí rychlá, prudká, radikální ekonomická opatření (šokovou terapii), 0/0, B

šokový zchlazovač, zařízení určené k šokovému chlazení, 0/0, B

šokový zmrazovač, zařízení určené k šokovému mrazení, 0/0, B

špagetovka, -y, f., nádoba, dóza na špagety, 0/0, B

špangličtina, -y, f., jazyk, mluva obsahující prvky angličtiny a španělštiny, 1/1, A, 4.1.1.1., 4.2.1.1.2., 4.3.3.1.; *i tak se mu špangličtina nezřídka zadržává*

špatňák, -a, m., expr., špatný člověk, špatná, záporná postava, 0/0, B

špek, -u, -a, m., (2., 4. p. č. j. než. / živ.), slang., dávka marihuany ve formě cigarety (joint), 7/300, A, 4.1.1.4., 4.2.1.2.2., 4.3.2.2.; *špek - joint marihuany; ještě jsem byl příjemně sjetý ze špeku; dokouřil jsem zbytek špeku*

špidlovec, -vce, m., stoupenec, přívrženec V. Špidly (předního politika ČSSD), jeho politické koncepce; člen skupiny kolem V. Špidly v rámci ČSSD, 0/0, B

špidlovsky, přísl., způsobem vlastním V. Špidlovi (českému politikovi), na způsob V. Špidly, 0/0, B

špidlovský, příd., vztahující se k V. Špidlovi (českému politikovi); jemu vlastní, pro něj příznačný; jsoucí v duchu jeho politické koncepce, 3/3, A, 4.1.1.1., 4.2.1.1.1., 4.3.1.1.; *špidlovská část ČSSD; ze špidlovského levého středu ČSSD; špidlovské řeči o zdrojích*

špinavý, příd., (3677)

čistírna (špinavých) peněz, oblast (stát, město apod.), kde se nelegálně získané peníze převádějí do legálního oběhu (a zastírá se tak jejich původ); podnik, firma apod., jejichž prostřednictvím se to uskutečňuje, 0/0, B

čistit (špinavé) peníze, převádět nelegálně získané peníze do legálního oběhu (a zastírat tak jejich původ), 0/0, B

čištění (špinavých) peněz, převádění nelegálně získaných peněz do legálního oběhu, 0/0, B

práč špinavých peněz, kdo převádí nelegálně získané peníze do legálního oběhu, 0/0, B

špuntomanie, [-ny-], -e, f., expr., nadměrný, masový zájem o uzávěry (špunty) od nápojových lahví, o jejich shromažďování, sbírání, 0/0, B

šrédr, -u, m., <z angl.>, zařízení určené k drcení odpadu, 0/0, B

šředrování, -í, n., drcení odpadu pomocí šrédrů, 0/0, B

štěpkocementový, příd., složený z dřevěných štěpků a cementové malty; vyrobený z takové směsi, 0/0, B

štětec, -tce, m., (1050)

vzdušný štětec, výtvarná technika spočívající v nanášení tenkých pramínků barev speciální stříkácí pistolí, 0/0, B

štíhlost, -i, f., úspornost, hospodárnost v počtu pracovníků, v množství finančních výdajů, nákladů, 6/88, A, 4.1.1.4., 4.2.1.2.2., 4.3.2.2.; *štíhlost organizace je v tom; řízení štíhlosti organizace; faktorem pro organizační "štíhlost" je malý počet členů*

štíhlý, příd., počtem pracovníků, množstvím finančních výdajů, nákladů úsporný, hospodárný, 58/2899, A, 4.1.1.4., 4.2.1.2.2., 4.3.2.2.; *štíhlá organizační struktura se vyznačuje mnoha úrovněmi mezi řadovými pracovníky a vrcholovým vedením; co je to štíhlá a široká organizační struktura; který z podniků bude "nejštíhlejší"*

6.4. Seznam literatury použité ve slovníčku neologismů

Ve slovníčku neologismů jsme uváděli příklady užití neologismů v Českém národním korpusu, musíme proto doplnit také názvy jednotlivých děl, ze kterých jsou doklady citovány. Citace u jednotlivých hesel jsou seřazeny ve stejném pořadí jako příklady užití ve slovníčku neologismů, řadíme je s ohledem na čtenáře samostatně, neboť podle našeho názoru by bylo jejich uvádění ve slovníčku neologismů rušivé. Citace uvádíme podle normy uvedené v korpusu SYN2010.³³

šálek čaje: blne0940 Y: Nedělní Blesk, č. 40/2009. 2009. [PUB,MIX,NWS]; **jl070413** Y: Jihlavské listy, 13. 4. 2007. 2007. [PUB,REG,NWS]; **pr080915** Y: Právo, 15. 9. 2008. 2008. [PUB,MIX,NWS]

šálek kávy: sedm0918 Y: Sedmička, č. 18/2009. 2009. [PUB,MIX,J]; **lnpa0922** Y: Pátek Lidových novin, č. 22/2009. 2009. [PUB,MIX,J]; **mf070703** Y: Mladá fronta DNES, 3. 7. 2007. 2007. [PUB,MIX,NWS]

³³ Český národní korpus [online]. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. [cit. 28. 3. 2012], dostupný z WWW: <<http://ucnk.ff.cuni.cz/opusy10.php>>.

šedá zóna: 1. zonaberl Dückersová, Tanja: Zóna Berlín. Odeon, Praha 2004. Překlad z GER Housková, Kateřina. ISBN 80-207-1169-4 [NOV,X,B]; **xant0503** Y: Xantypa, č. 3/2005. 2005. [POP,SCT,J]; **lustigne** Lustig, Arnošt: Nemáme na vybranou. Odeon, Praha 2007. ISBN 978-80-207-1235-6 [NOV,X,B]

2. pamesps Švanda, Pavel: Paměť esejisty. Atlantis, Brno 2006. ISBN 80-7108-282-1 [FAC,MEM,B]; **hn070716** Y: Hospodářské noviny, 16. 7. 2007. 2007. [PUB,MIX,NWS]; **ln070108** Y: Lidové noviny, 8. 1. 2007. 2007. [PUB,MIX,NWS]

šéfdiplomatka: ak070426 Y: Aktuálně.cz, 26. 4. 2007. staženo z internetu, b.m. 2007. [PUB,MIX,NET]; **md081206** Y: Deníky Moravia, 6. 12. 2008. 2008. [PUB,MIX,NWS]

šéfekonom: ln090728 Y: Lidové noviny, 28. 7. 2009. 2009. [PUB,MIX,NWS]; **nesv0527** Y: Nedělní svět, č. 27/2005. 2005. [PUB,MIX,J]; **ak070426** Y: Aktuálně.cz, 26. 4. 2007. staženo z internetu, b.m. 2007. [PUB,MIX,NET]

šéfkomentátor: mf060330 Y: Mladá fronta DNES, 30. 3. 2006. 2006. [PUB,MIX,NWS]; **ln090421** Y: Lidové noviny, 21. 4. 2009. 2009. [PUB,MIX,NWS]; **vitvopi** Vonnegut, Kurt: Vítejte v opičárně. Mustang, Plzeň 1994. Překlad z ENG Hájek, David. ISBN 80-85831-11-2 [COL,X,B]

šéflidovec: pr061111 Y: Právo, 11. 11. 2006. 2006. [PUB,MIX,NWS]

šéfmanažer: vatikan Knopp, Guido: Vatikán: moc papežů. Ikar, Praha 2003. Překlad z GER Kufnerová, Zlata. ISBN 80-249-0192-7 [FAC,REL,B]

šéfporadce: ln090604 Y: Lidové noviny, 4. 6. 2009. 2009. [PUB,MIX,NWS]; **resp0605** Y: Respekt, č. 5/2006. 2006. [PUB,MIX,NWS]; **hn091204** Y: Hospodářské noviny, 4. 12. 2009. 2009. [PUB,MIX,NWS]

šéfposlanec: resp0711 Y: Respekt, č. 11/2007. 2007. [PUB,MIX,NWS]

šéfvjednavač, šéfvjednavač: ln050428 Y: Lidové noviny, 28. 4. 2005. 2005. [PUB,MIX,NWS]

šestkový volejbal: md080721 Y: Deníky Moravia, 21. 7. 2008. 2008. [PUB,MIX,NWS]; **mf080704** Y: Mladá fronta DNES, 4. 7. 2008. 2008. [PUB,MIX,NWS]; **mf080910** Y: Mladá fronta DNES, 10. 9. 2008. 2008. [PUB,MIX,NWS]

šindel: grassmes Grass, Günter: Mé století. Atlantis, Brno 1999. Překlad z GER Karlach, Hanuš. ISBN 80-7108-183-3 [NOV,X,B]; **mitford** Karonová, Jan: Z Mitfordu do Meadowgate. Vyšehrad, Praha 2006. Překlad z ENG Hesounová, Vlasta. ISBN 80-7021-

829-0 [NOV,X,B]; **vsecaspg** Gulley, Philip: Vše má svůj pravý čas. Vyšehrad, Praha 2004. Překlad z ENG Ponocná, Michaela. ISBN 80-7021-684-0 [COL,X,B]

šindelový: eragon Paolini, Christopher: Eragon. Fragment, Havlíčkův Brod 2004. Překlad z ENG Machútová, Olga. ISBN 80-7200-978-8 [NOV,JUN,B]; **poslidal** Hydeová, Catherine Ryan: Pošli to dál. Ikar, Praha 2003. Překlad z ENG Iblová, Pavla - Ibl, Matouš. ISBN 80-249-0214-1 [NOV,X,B]; **ospordm** Morrell, David: Osudný portrét. Alpress, Frýdek-Místek 2000. Překlad z ENG Míček, Dalibor. ISBN 80-7218-346-X [NOV,X,B]

šipkař: me091020 Y: Metro, 20. 10. 2009. 2009. [PUB,MIX,NWS]; **tydo0914** Y: Týdeník Domažlicko, č. 14/2009. 2009. [PUB,REG,J]; **tydo0914** Y: Týdeník Domažlicko, č. 14/2009. 2009. [PUB,REG,J]

šipkařský: 1. md080417 Y: Deníky Moravia, 17. 4. 2008. 2008. [PUB,MIX,NWS]; **tydo0914** Y: Týdeník Domažlicko, č. 14/2009. 2009. [PUB,REG,J]; **db060708** Y: Deníky Bohemia, 8. 7. 2006. 2006. [PUB,MIX,NWS]

2. db060708 Y: Deníky Bohemia, 8. 7. 2006. 2006. [PUB,MIX,NWS]

šipkový: 1. comp0502 Y: Computer, č. 2/2005. 2005. [POP,COM,J]; **tydo0803** Y: Týdeník Domažlicko, č. 3/2008. 2008. [PUB,REG,J]; **comp0502** Y: Computer, č. 2/2005. 2005. [POP,COM,J]

2. pr071004 Y: Právo, 4. 10. 2007. 2007. [PUB,MIX,NWS]; **unor** Knapík, Jiří: Únor a kultura. Libri, Praha 2004. ISBN 80-7277-212-0 [SCI,SOC,B]; **puls0812** Y: Puls, č. 12/2008. 2008. [POP,LIF,J]

3. md080417 Y: Deníky Moravia, 17. 4. 2008. 2008. [PUB,MIX,NWS]; **db070412** Y: Deníky Bohemia, 12. 4. 2007. 2007. [PUB,MIX,NWS]; **puls0812** Y: Puls, č. 12/2008. 2008. [POP,LIF,J]

šipky: obzor Kabátová, Veronika: Nová láska na obzoru. Fragment, Havlíčkův Brod 2006. ISBN 80-253-0246-6 [NOV,JUN,B]; **tydn0717** Y: Týden, č. 17/2007. 2007. [PUB,MIX,J]; **bl060224** Y: Blesk, 24. 2. 2006. 2006. [PUB,MIX,NWS]

škodič: tydn0640 Y: Týden, č. 40/2006. 2006. [PUB,MIX,J]

domácí škola: db080901 Y: Deníky Bohemia, 1. 9. 2008. 2008. [PUB,MIX,NWS]; **zeme0709** Y: Lidé a země, č. 9/2007. 2007. [FAC,TRV,J]

šokově: mori0504 Y: Moderní řízení, č. 4/2005. 2005. [POP,MAN,J]

špangličtina: dvdm0509 Y: DVDMAG, č. 9/2005. 2005. [POP,CIN,J]

špek: mf071003 Y: Mladá fronta DNES, 3. 10. 2007. 2007. [PUB,MIX,NWS]; **kainkni**h Trocchi, Alexander: Kainova kniha. Odeon, Praha 2007. Překlad z ENG Nagy, Ladislav. ISBN 978-80-207-1232-5 [NOV,X,B]; **kainkni**h Trocchi, Alexander: Kainova kniha. Odeon, Praha 2007. Překlad z ENG Nagy, Ladislav. ISBN 978-80-207-1232-5 [NOV,X,B]

špidlovský: refl0928 Y: Reflex, č. 28/2009. 2009. [PUB,MIX,J]; **ln061101** Y: Lidové noviny, 1. 11. 2006. 2006. [PUB,MIX,NWS]; **ln050326** Y: Lidové noviny, 26. 3. 2005. 2005. [PUB,MIX,NWS]

štíhlost: manaztec Cimbálníková, Lenka: Manažerské techniky. Univerzita Palackého, Olomouc 2007. ISBN 978-80-244-1748-6 [SCI,MAN,STE]; **manaztec** Cimbálníková, Lenka: Manažerské techniky. Univerzita Palackého, Olomouc 2007. ISBN 978-80-244-1748-6 [SCI,MAN,STE]; **partzma**k Mansfeldová, Zdeka - Kroupa, Aleš (eds.): Participace a zájmové organizace v České republice. Slon, Praha 2005. ISBN 80-86429-53-9 [SCI,SOC,B]

štíhlý: zamalc Cimbálníková, Lenka: Základy managementu: studijní texty pro distanční studium. Univerzita Palackého, Olomouc 2002. ISBN 80-244-0393-5 [SCI,MAN,STE]; **org_chov** Bakešová, Miroslava: Základy organizačního chování. Univerzita Palackého, Olomouc 2006. ISBN 80-244-1449-X [SCI,MAN,STE]; **rekodz**ak Malacka, Michal: Sborník příspěvků z konference k připravované rekonstrukci občanského zákoníku. Univerzita Palackého, Olomouc 2006. ISBN 80-244-1387-6 [SCI,JUR,STE]

6.5. Seznam zkratk použitých ve slovníčku neologismů

A – skupina neologismů, které se udržely

B – skupina neologismů, které zanikly

č. j. – číslo jednotné

expr. – expresivní neologismus

f. – femininum

m. – maskulinum

n. – neutrum

ned. – nedokonavé sloveso

neskl. – nesklonný neologismus

než. – neživotný

p. – pád

pomn. – pomnožné substantivum

přechýl. – přechýlený neologismus

příd. – přídavné jméno

přísl. – příslovce

slang. – slangový neologismus

z angl. – neologismus přejatý z angličtiny

z jap. – neologismus přejatý z japonštiny

živ. – životný

7. ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo pokusit se o stanovení stabilních a okazionálních typů neologismů v současné lexikální zásobě češtiny.

V teoretické části práce jsme nejprve vymezili pojem neologismus. Po prostudování odborné literatury o neologii v češtině můžeme konstatovat, že neologismy se vyskytují ve všech vývojových obdobích českého jazyka. Postupem času se stávají součástí běžné lexikální zásoby (popřípadě zanikají). Dále jsme zjistili, že existují různé přístupy k definování tohoto pojmu. Samotná definice se však v námi zvolených publikacích v podstatě nelišila (různila se pouze v kvantitě informací o dané problematice). S odlišnými přístupy k definování neologismů souvisí také kritéria, podle kterých se jednotky lexikální zásoby klasifikují jako neologismy. Zaměřili jsme se také na pojmy, které jsou neologismům významově blízké (okazionalismy, neperspektivní neologismy, módní neologismy).

V další části práce jsme se věnovali problematice vzniku neologismů a jejich následnému začlenění do lexikální zásoby češtiny, blíže jsme se zaměřili na vznik expresivních neologismů.

V poslední kapitole teoretické části jsme s oporou o vybrané odborné práce klasifikovali neologismy podle různých pohledů a přístupů. Celkem jsme uvedli tři možnosti klasifikace neologismů, které jsme následně využili v praktickém výzkumu.

V praktické části práce jsme použili jazykový materiál, který jsme získali excerpcí vybrané litery (Š) ze slovníku neologismů *Nová slova v češtině 2* od kolektivu autorů pod vedením O. Martinové. Tento slovník zachycuje vývojové změny v lexikální zásobě češtiny v letech 1996 – 2002. Excerpované neologismy jsme porovnávali s údaji uvedenými v Českém národním korpusu. Pro naše účely nejlépe vyhovoval korpus SYN2010, ve kterém převažují texty z let 2005 – 2009. Tímto způsobem jsme analyzovali celkem 92 neologismů. Neologismy, které se udržely, jsme následně přiřadili k příslušné skupině neologismů dle klasifikace uvedené v teoretické části práce, abychom mohli stanovit stabilní a okazionální typy neologismů v současné češtině.

V námi zkoumaném vzorku byly nejvíce zastoupeny tyto skupiny neologismů: slovotvorné neologismy (např. *šéfdiplomatka*, *škodič*, *šipkař*), převládaly neologismy

utvořené kompozicí (např. *šéfekonom, šéflidovec, špangličtina*) a derivací (např. *špidlovský, šipkařský, škodič*), naopak neologismy utvořené abreviací se vůbec neobjevily. Dále se v jazykovém materiálu vyskytovaly neosémantismy (např. *šedá zóna, špek, štíhlý*), neologismy patřící do mutační kategorie (např. *šipkař, škodič, špidlovský*), jednoslovné neologismy vzniklé z víceslovného pojmenování (např. *šéfkomentátor, šéfmanažer, šéfporadce*) a také souslovné (*šestkový volejbal, domácí škola*) a frazeologické neologismy (*šálek čaje, šálek kávy*).

Z našeho výzkumu vyplývá, že výše uvedené skupiny neologismů můžeme považovat za stabilní typy neologismů v současné lexikální zásobě češtiny. Ostatní skupiny představují okazionální typy neologismů (např. neologismy vzniklé ze zkratk, přejaté citáty a termíny, neologismy patřící do modifikační kategorie). Nesmíme však zapomínat na fakt, že tyto výsledky se vztahují pouze k námi analyzovanému jazykovému vzorku. Je možné (a dokonce pravděpodobné), že kdybychom zvolili rozsáhlejší jazykový materiál, došli bychom k odlišným výsledkům.

Na začátku práce jsme stanovili několik hypotéz. V první jsme předpokládali, že zaznamenáme vyšší výskyt neologismů utvořených nabytím nového významu. Celkově jsme v námi zvoleném jazykovém materiálu zaznamenali 27 neosémantismů, tzn. 29 %. První hypotéza se potvrdila, protože toto množství představuje téměř třetinu z celkového počtu neologismů. Do skupiny neosémantismů, které se udržely, jsme zařadili 12 neologismů,³⁴ tzn. 13 % (např. *šedá zóna, špek, šindel*). Mezi neologismy, které se neudržely, jsme začlenili 15 neosémantismů. Zde je jejich výčet: *šedé mýtné / šedé mýto, širokoformátový, šlukovka, šokovací, šokování, šokovat, šokové chlazení, šokové mrazení, šokový terapeut, šokový zchlazovač, šokový zmrazovač, čistírna (špinavých) peněz, čistit (špinavé) peníze, čištění (špinavých) peněz, práč špinavých peněz*.

Další hypotéza pojednávala o expresivně zabarvených neologismech. Předpokládali jsme, že řada neologismů vzniká spontánně v běžné komunikaci, a proto nese rys expresivnosti. Musíme však konstatovat, že tento předpoklad se nepotvrdil.

³⁴ V rámci klasifikace 4.3. Klasifikace neologismů z genetického hlediska podle O. Martinové jsme v jazykovém vzorku zaznamenali 14 sémanticky tvořených neologismů. Zařadili jsme sem totiž také lexémy *šálek čaje* a *šálek kávy*, které jsme v ostatních klasifikacích začlenili do skupiny frazeologických neologismů. Klasifikace dle O. Martinové však tuto skupinu nezahrnuje.

V námi zkoumaném jazykovém vzorku se objevilo pouze 13 expresivně zabarvených neologismů, tzn. 14 % (např. *šičič, škodič, šlehárna, špatňák*). Většinu z nich jsme navíc zařadili do skupiny zaniklých neologismů (např. *šičič, šlehárna, šedomyší*). Uvědomujeme si relativitu tohoto tvrzení, neboť je založeno na analýze pouze jedné litery ze slovníku *Nová slova v češtině 2*.

Předpokládali jsme také, že při našem výzkumu zaznamenáme větší množství neologismů, které byly do češtiny přejaty z cizích jazyků (převážně z angličtiny). Ani tento předpoklad se nepotvrdil. V našem jazykovém materiálu se vyskytovaly jen 2 neologismy přejaté z angličtiny (*šejk* a *šrédr*) a 1 neologismus přejatý z japonštiny (*šiacu*). Všechny tyto lexémy jsme navíc klasifikovali jako zaniklé neologismy. Toto zjištění si vysvětlujeme tím, že jsme zkoumali literu Š, která není typická pro přejímání slov z cizích jazyků. Pro srovnání jsme analyzovali také literu R (písmeno bylo vybráno náhodně). Ani v tomto případě jsme nezaznamenali větší počet přejímek. Zjistili jsme, že z celkového počtu 325 zkoumaných neologismů jich bylo přejato do češtiny pouze 38, tzn. 12 % (např. *remodeling* – přetváření, přetvoření, modernizace obchodní sítě, prodejny apod., *revolving* – automaticky obnovovaný úvěr nebo termínovaný vklad, *remake* [rímejk] – nové zpracování staršího úspěšného uměleckého díla).

Náš poslední předpoklad pojednával o výskytu námi zkoumaných neologismů v současné lexikální zásobě češtiny. Domnívali jsme se, že většina excerpovaných neologismů se udržela a stále se používá. Toto tvrzení se v naší analýze potvrdilo. Zjistili jsme, že z celkového počtu 92 zkoumaných neologismů se jich udrželo 30, tzn. 33 % (např. *šálek čaje, šéfdiplomatka, šindel, šipky, štíhlost*). Mezi zaniklé neologismy spadají téměř všechny expresivně zabarvené neologismy (např. *šedomyší, šéfkomunista, šéfmoralista, šipkomanie*). Tento fakt svědčí o tom, že spontánně vzniklá nová slova jsou okazionalismy a většinou se neudrží v lexikální zásobě jazyka.

Na závěr můžeme dodat, že neologie patří mezi aktuální a stále se vyvíjející oblasti českého jazyka. Bylo by proto jistě zajímavé prozkoumat tuto problematiku hlouběji (např. v podobě diplomové práce).

8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ELEKTRONICKÝCH ZDROJŮ³⁵

BACHMANNOVÁ, Jarmila a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-484-X.

ČERMÁK, František. *Lexikon a sémantika*. 1. vydání. Praha: Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-020-3.

ČERMÁK, František a Josef FILIPEC. *Česká lexikologie*. 1. vydání. Praha: Academia, 1985.

HRADILOVÁ, Darina. Expresivní neologismy z hlediska slovtvorby. *Bohemica Olomucensia*. 2010, roč. 2, č. 3, s. 17 - 26. ISSN 1803-876X.

KLÉGR, Aleš. *Tezaurus jazyka českého: Slovník českých slov a frází souznačných, blízkých a příbuzných*. 1. vydání. Praha: Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-920-1.

MARTINCOVÁ, Olga a kol. *Neologizmy v dnešní češtině*. Praha: ÚJČ AV ČR, 2005. ISBN 80-86496-21-X.

MARTINCOVÁ, Olga a kol. *Nová slova v češtině 2: Slovník neologizmů*. 1. vydání. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-1168-4.

MARTINCOVÁ, Olga. *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova, 1983.

ZIKOVÁ, Markéta. Substantivní neologismy a jejich parasystémový charakter. *Naše řeč*. 2001, roč. 84, č. 2, s. 81 - 89. ISSN 0027-8203.

³⁵ U dvou citovaných zdrojů se nám nepodařilo vyhledat ISBN, proto ho v seznamu použité literatury neuvádíme.

Elektronické zdroje

Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

Český národní korpus [online]. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. [cit. 22. 3. 2012], dostupný z WWW: <<http://ucnk.ff.cuni.cz/syn2010.php>>.

Český národní korpus [online]. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. [cit. 28. 3. 2012], dostupný z WWW: <<http://ucnk.ff.cuni.cz/opusy10.php>>.

HAVRÁNEK, Bohuslav a kol. *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Ústav pro jazyk český. 2011. [cit. 4. 3. 2012], dostupný z WWW: <<http://www.ssjc.ujc.cas.cz/>>.

Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2 [online]. Ústav pro jazyk český. [cit. 22. 3. 2012], dostupný z WWW: <<http://www.ujc.cas.cz/sd/novinky/lexikologie-odd-publikace/lexikologie-slovniky/nova-slova-v-cestine-slovník-neologizmu-2.html>>.

9. RESUMÉ

This bachelor thesis deals with neologisms and their functioning in the contemporary Czech. The thesis is divided into two main parts: theoretical and practical. In the theoretical part, we used the method of study, in the practical part the method of excerpts. In the theoretical section, we aim to define the term neologism and other terms semantically close to neologisms. We describe different approaches to the definition of neologisms and criteria for determining them. Furthermore, we focus on the creation of neologisms, its causes and reasons and subsequent incorporation of neologisms into the Czech vocabulary. We also deal with the creation of expressive neologisms. The theoretical part concludes with the classification of neologisms into different groups according to various criteria. The practical part is focused on the analysis of linguistic material obtained from the dictionary of neologisms. For the analysis we used the Czech National Corpus and also the classification of neologisms mentioned in the theoretical part. Based on the results of this exercise, we distinguished the stable and the occasional types of neologisms in the contemporary Czech.